

ÁRENDÁS ZSUZSA

Miért hátrányos helyzetűek a muzulmán nők Indiában?

Zoya Hasan – Ritu Menon: Unequal Citizens.

A Study of Muslim Women in India.

New Delhi: Oxford University Press. 2004. 288 p.

Úttörő vállalkozásba kezdett Zoya Hasan és Ritu Menon, amikor az indiai muzulmán nők helyzetének felmérésébe, a kutatás során nyert adatok értelmezésébe és ezen keresztül az Indiában és világszerte elterjedt, muzulmán nőkkel kapcsolatos sztereotípiák dekonstruálásába fogott. Ekkora mintán és ilyen részletes kérdéssorral eddig egyetlen kutató sem dolgozott, ezért is figyelemre méltó maga a kutatás és a belőle elkészült szintézis.

Egy társadalmi csoport etnikai, vallási identitása és adott esetben hátrányos társadalmi helyzete, szegénysége közti összefüggésekkel számtalan társadalomtudományi vizsgálat foglalkozott már, illetve foglalkozik ma is, igyekezve kideríteni és értelmezni a látszólag közvetlen ok-okozati kapcsolat köztes összetevőit. Hazánkban elsősorban a romák társadalmi helyzetének és etnikai identitásának összjátékát tárgyalja számos kutatás ilyen megközelítésben. E könyvismertető szerzője ezért is tartja érdemesnek Hasan és Menon eredményeinek bemutatását: azonfelül, hogy egy meghatározó ázsiai ország, India *gender*- (társadalmi nem) és szegénységkérdéseibe, azoknak egy meghatározó vizsgálatába nyújt betekintést, általános, elméleti hozadékkal is szolgál, függetlenül a vizsgált terep történeti-földrajzi kontextusától.¹

A szerzők olyan kérdőíves, egyénre lebontott felmérést végeztek tízezer indiai nő körében – muzulmánok és hinduk egyaránt voltak a mintában –, mely mind méretei, mind mélysége tekintetében példa nélküli. A kutatás főbb kérdései a mobilitásról, a diszkriminációról, a *genderről* és az osztály-hovatartozásról fogalmazódtak meg, az egyes etnikai, vallási csoportok közötti és azokon belüli különbségeket taglalva. A kutatás nem titkolt célja volt a muzulmán nők helyzetén javítani szándékozó intézményes, állami programok, *policyk* eredményeinek felkutatása és hatásvizsgálata.

A röviden MWS-nek nevezett vizsgálat (*Muslim Women's Survey*) az ország negyven különféle vidékét ölelte fel, tizenkét államon átívelve. Ezeket az államokat három nagy földrajzi sávba sorolták: északiba, délbe és nyugatiba. Azért éppen ilyen rendszerben folyt a felmérés, mert e három nagy térségben lényegesen eltér a muzulmánok szociális-gazdasági helyzete. (Délben a legkedvezőbb, északon a legkevésbé az.) Az egyes muzulmán háztartások helyzetét e mintán belül kasztonként lebontva hindu háztartásokkal vetették egybe. A kérdések különböző kvalitatív és kvantitatív jellemzőkre egyaránt rákérdeztek, amikor az oktatás, a munkalehetőségek, a szociális juttatások és a politikai

részvétel kérdéskörét vizsgálták meg. A kérdőívekben a döntéshozatali mechanizmusokra, mobilitásra és a családon belüli erőszakra is irányultak kérdések.

Valamennyi szociális helyzetre vonatkozó társadalmi felmérés Indiában egybecsen-gően kimutatja, hogy ötven évvel a függetlenség kivívása után az „egyéb bejegyzett kasztok és törzsi csoportok” (*Other Scheduled Casts and Tribes*) alkotják a társadalom legalsóbb és egyben legszegényebb részét. Őket egy hajszál választja csak el a következő társadalmilag hátrányos helyzetű csoporttól, a muzulmánoktól. A muzulmánok helyzete három alapvető tényezőtől adódik: 1. a foglalkozási profiljukból (nem töltenek be magas presztízzsel járó, fontos foglalkozási helyeket, többnyire a kereskedelembe, az alacsony bevétellel járó szolgáltatói szektorban találnak megélhetést, például riksások, teaárusok, motorbicikli-szerelők stb., jövedelmük éppen csak a napi megélhetést biztosítja); 2. földrajzi elhelyezkedésükből (a muzulmánok nagy számban élnek India gazdaságilag elmaradott vidékein); 3. az iskolázottság hiányából (iskolázási mutatóik lényegesen rosszabbak az országos átlagnál, azaz több az írástudatlan köztük, mint a hinduk közt).

A muzulmán nőkre irányuló felmérés egyik kiemelt kérdésköre éppen az oktatásügy területe volt. A továbbiakban ennél a pontnál szeretnék egy kicsit hosszabban elidőzni.

Az aluliskolázottság a muzulmán nők egyik legnyomasztóbb jellemzője. Hatvan százalékuk egyáltalán nem részesült iskolai oktatásban, és ez sajnos földrajzi sávokon átívelően is jellemző. A foglalkoztatottság hiánya és az aluliskolázottság közti negatív korrelációból már könnyen lehet következtetni a muzulmán nők gyenge munkaerő-piaci helyzetének egyik fő okára. Az aluliskolázottság az egész muzulmán közösség jellemzője, a fiúknál éppúgy megfigyelhető, mint a lányoknál, összevetve a hasonló korú hindu gyerekekkel. Az iskolalátogatással járó anyagi költségek pedig csak tovább csökkentik a rossz gazdasági háttérből érkező gyerekek tanulási esélyeit.

Az északon, vidéken élő muzulmán nők írástudatlansági mutatói lényegesen magasabbak, mint az ország többi részén, több mint 85 százalékuk mondta magát írástudatlannak a felmérés során. Alig tizenhét százalékban végeztek valamilyen iskolai osztályt, és mindössze tíz százalékuk végezte el a középiskolát. A felmérés kimutatta, hogy az oktatási létrán felfelé haladva egyre kisebb az arányuk, azaz a társadalomban elfoglalt arányukhoz képest alulreprezentáltak a muzulmán nők, mindössze 3,5 százalékban vannak jelen a középiskolák szintjén. Paradox módon e kevés iskolázott muzulmán nő 26 százalékát írástudatlan férjhez adták férjhez, ami egyrészt a férfiak alacsony iskolai végzettségéről árulkodik, másrészt arról, hogy a nők iskolai végzettsége egy házassági szerződés során nem tekintendő mérvadó tényezőnek, legalábbis nem számít esélynövelőnek. Számos esettanulmány szól éppen a tanultság házassági esélyeket csökkentő szerepéről.

A korai házasság és a szegénység korrelációs összefüggése után kimutatható a korai házasság és az alacsony iskolázottság direkt kapcsolata. India-szerte a nők házassági életkora átlagban 15,9 év, a válási arány pedig nem magasabb 0,4 százalékánál. Ez egyben azt is jelenti, hogy a nők a patriarchális rendszer áldozataivá és kiszolgálóivá válnak már nagyon fiatal korban, és kevés kilépési esélyük adódik (ez gyakorlatilag a nullához közeli) egy rossz, nekik nem megfelelő házasságból.

A kutatás pontos számadatokkal támasztja alá azt az érzékelhető jelenséget, hogy a muzulmán nők nagyon alacsony százalékban vesznek részt a munkaerőpiacon. Mindössze tizennégy százalékuk rendelkezik rendszeres jövedelemmel. Városi környezetben

ez a nőknek a biztos, rendszeres munkalehetőségekből való kiszorulásával hozható összefüggésbe a munkaerő-túlkínálat következtében, vidéki közösségek esetében pedig a muzulmánokra jellemző földnélküliséggel magyarázható. A más vallási csoportokhoz tartozó nők ugyanis jellemzően ebben a szférában találnak rendszeres megélhetést.

Az elhíresült és gyakran abszolút magyarázatként emlegetett *pardah*rendszer, azaz a muzulmán nők nyilvános megjelenését erősen korlátozó komplex szokásrendszer a kutatás eredményei szerint nem tekinthető kizárólagos magyarázatnak a muzulmán nők alulfoglalkoztatottságára, hiszen ez a szokásrendszer egyes hindu kasztokra éppúgy jellemző. Másrészt viszont tény, hogy a *pardah* kettős teherként nehezül a muzulmán nőkre, a szokás ténylegesen korlátozó erejével, melyet a társadalomban negatív sztereotípiák és várakozások kísérnek, tovább súlyosbítva ezáltal a muzulmán nők amúgy is kedvezőtlen helyzetét.

A muzulmán nők politikai részvételéről meglepő megállapításokra jut a felmérés: megállapítják, hogy komoly politikai tényezőnek számítanak, mivel 85 százalékban vesznek részt a politikai választásokon, ami nagyon magas értéknek bizonyul minden tekintetben. Alacsony iskolai végzettségük nem tántorítja el őket attól a szándéktól sem, hogy választótként vegyenek részt a politikában – a muzulmán női választók mintegy 89 százaléka tartja elképzelhetőnek, hogy maga is induljon a választásokon, elsősorban helyi, állami szinten. A központi választási rendszer felé haladva ez a politikai részvételi szándék jelentősen csökken. Ugyanakkor ezek a nagyon pozitív mutatók nem korrelálnak a muzulmán nők autonómiamutatóival, azaz azon indikátorokkal, melyek saját életük feletti döntési szabadságukat jellemzik. Ez azonban nem muzulmán sajátosság, éppen úgy jellemző a hindu nőkre is. Eltérések csupán a szociális, társadalmi helyzet, iskolázottság emelkedésével mutatkoznak valamelyest. Ennek egyik példája az India-szerte jellemző, megdöbbentően alacsony válási arány, 0,4 százalék, mely azt jelzi, hogy az indiai nők nincsenek abban a helyzetben, hogy saját magánéletük felett önálló döntéseket hozzanak. Az országos átlag szerint a nők házasságkötési kora 15,9 év, ami jelentős autonómiakorlátozó tényező, és minden további emancipáció legfőbb akadálya.

Míg korábban a muzulmán nőkkel leginkább az identitáspolitikák szintjén foglalkoztak a kutatók, ez a felmérés az érintett csoport különböző társadalmi, gazdasági, politikai körülményeit megragadva, a sokféleségére és differenciáltságára fókuszálva elemzi helyzetüket, és fontos átfogó megállapításokra jut társadalmi helyzetüket illetően. Mint ahogyan a szerzők kiemelik: a muzulmán és a hindu nőket egyaránt sújtja és korlátozza a patriarchális rendszer kontrollja, hiba lenne tehát a vallási identitásból direkt következtetéseket levonni a muzulmán nők hátrányos helyzetére vonatkozóan. Az is igaz viszont, hogy a muzulmán nőkre sokszoros teher nehezedik – egyszerre szenvednek hátrányt egy kisebbségi csoport tagjaként, nőként és szegényként. Hogy egy vizsgálat az indiai nők komplex társadalmi helyzetét értékelni tudja, valamennyi aspektust számba kell venni; ennek iskolapéldája a bemutatott kutatás.

JEGYZET

1. India lakosságának tizenkét százalékát alkotják a muzulmánok, ők az 1947-es indiai–pakisztáni kettéválás és a muzulmán Pakisztán megalakulása ellenére Indiában maradtak. Politikai, társadalmi helyzetük az aktuális kormányzati akarattól, politikai kurzusától függően változó, ám ösztársadalmi megítélésükre, státusukra alapvetően rányomja bélyegét az ország Pakisztánnal való feszült viszonya, illetve a kisebbségi státusból, a történelmi konfliktusokból adódó kiszolgáltatottság. A vegyes lakókörnyezetekben zajló hindu–muzulmán együttélés nyugodt ritmusát időről időre zajos, sokszor véres konfliktusok szabdalják keresztül, melyek általában politikai választások környékén, vezető politikai-vallási erők hathatós közreműködésével lobbanak lángra, ékes példáját mutatva a vallási nacionalizmusnak – lásd a parlamenti választások idején rendszeresen kiújuló Ayodha-templom körüli konfliktust, illetve az 1992-es gujarati vonatégetést követő muzulmánok ellen elkövetett pogromokat.